

Εικόνες του Άλλου στην ελληνική λογοτεχνία

Εικόνες του Τούρκου Άλλου στην ελληνική πεζογραφία

Δεύτερο Μάθημα
Lecturer: Petros Marazopoulos
petrosmarazopoulos@gmail.com

Ο Τούρκος Άλλος στην ελληνική σκέψη

- Η εικόνα του Τούρκου ως **εθνικού Άλλου**
- Η εικόνα του Τούρκου ως **θρησκευτικού Άλλου**
- Ο Τούρκος ως **‘κατεξοχήν Άλλος’** στην ελληνική κουλτούρα
- Η εικόνα της **‘απειλής εξ’ Ανατολών’**
- Ο καθρέπτης της εικόνας του Εαυτού

Ο Τούρκος Άλλος στην ελληνική σκέψη

- Πρώτο Στάδιο: Η ταύτιση του Τούρκου με την εικόνα του προαιώνιου εχθρού (19^{ος} και 20^{ος} αιώνας)
- Δεύτερο Στάδιο: Η ύπαρξη στερεοτυπικών εικόνων περί απολίτιστου και κατακτητικού Τούρκου και η εναντίωση στις εθνικιστικές ρητορικές (κείμενα που συνδέονται με τη Μικρασιατική Καταστροφή και την ανταλλαγή των πληθυσμών)
- Τρίτο Στάδιο: Η σταδιακή αποδοχή (1960 και μετά, αποδοχή και κατανόηση του Τούρκου Άλλου ως κοινωνική προβληματική της ελληνικής πεζογραφίας)

Ο Τούρκος Άλλος στην ελληνική σκέψη-Πριν τη γέννηση του σύγχρονου ελληνικού βασιλείου

- Η έννοια του Τούρκου στον Ρήγα Βελεστινλή (αρνητικές εικόνες για την τυραννία, όχι για τον Τούρκο)
- Αύξηση αρνητικών χαρακτηρισμών προς τους Τούρκους (18^{ος} αιώνας)
- Σύνδεση της Δύσης με τον ανθρωπισμό και της Ανατολής με τη βαρβαρότητα
- Τα κείμενα του Κορδικά και η ταύτιση του Τούρκου με την βαρβαρότητα και την αμάθεια
- Η αρνητική εικόνα του Τούρκου στον Κοραή (όχι όμως ως προαιώνια, αμετάβλητα χαρακτηριστικά)

Η αρνητική εικόνα του Τούρκου στα ελληνικά σχολικά εγχειρίδια

- Τα εθνοκεντρικά βιβλία της δεκαετίας του 1970
- *Πολιτικές διαφορές και εικόνα του Άλλου*
- Υπερ-απλουστευμένες εικόνες του Άλλου και του Εαυτού (Ηρακλείδης)
- **Δεκαετία 80'** (έρευνα Νίκου Άχλη): οι Τούρκοι ως στρατιωτική φυλή, φιλοπόλεμοι, αλαζόνες, εμπορική φυλή, η τάση προς δολοφονίες και σκληρότητα, φυλή ασυμβίβαστη με το ευρωπαϊκό πνεύμα, θρησκευτικά φανατικοί
- Η σύνδεση με την δολιότητα, τη μη αξιοκρατία, την πνευματική υστέρηση, τη μη δημιουργικότητα στην τέχνη, την εχθρότητα προς τους Έλληνες

Η αρνητική εικόνα του Τούρκου στα ελληνικά σχολικά εγχειρίδια

- Οι αντίστοιχες εικόνες σε σχολικά εγχειρίδια μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980
- Οι αντίστοιχες εικόνες σε τούρκικα σχολικά εγχειρίδια (Ηρακλής Μήλλας)
- Διαφοροποιήσεις στα εθνοκεντρικά εγχειρίδια και των δύο χωρών μετά το 1990
- Η εικόνα του Τούρκου Άλλου δεν ταυτίζεται πλέον με το φανατισμό, τις σφαγές, την βαρβαρότητα
- Η εικόνα των Τούρκων ως μιας φυλής με αμετάβλητα χαρακτηριστικά

Μελέτη περίπτωσης: Η εικόνα του Τούρκου Άλλου στα σχολικά εγχειρίδια (1940-1960)

- Η σύνδεση με τη **βαρβαρότητα**
- **Βιαιότητα**, ειδικά απέναντι στους Έλληνες
- Σπάνιες αναφορές στην **μεγαλοψυχία** τους
- Βασικό στοιχείο της ταυτότητάς τους η **θρησκεία**
- Η εικόνα του **‘εχθρού από την Ανατολή’**
- *Εθνικός Εαυτός και εθνικός Άλλος*

‘Η Ασήμω’ του Καρκαβίτσα και η σύνδεση του Τούρκου με τον φόβο και τη βαρβαρότητα

Απόσπασμα από το διήγημα ‘Η Ασήμω’ του Αντρέα Καρκαβίτσα

*Νύκτα ακόμη καί οι κάτοικοι τῆς κωμοπόλεως Λεχαινῶν ἐξύπνησαν καί ἐτοιμάζονται
διά τὰς βαρείας γεωργικὰς ἐργασίας των.*

Ἐξαφνα μέσα εἰς τό σκότος ἀκούεται φοβερὰ κραυγή:

-Φανός στό Φιλοκάλι!

Ὅσοι τήν ἤκουσαν ἐπάγωσαν ὡς νά ἤκουσαν τήν σάλπιγγα τῆς Δευτέρας Παρουσίας.

-Τοῦρκοι νάνε; Ἐρώτησε τόν ἀδελφόν του ὁ Κλοκανάς ὁ προεστός.

*-Φανός στό Φιλοκάλι! Φευγάτε! [...] Οἱ Τοῦρκοι πλάκωσαν! Ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά,
σωθεῖτε! [...]*

-Τοῦρκοι θάνε καί θάνε ἀσκέρι! Ἐπιθύρισε ἐνώ ἔβαζε τίς κάλτσες του ὁ προεστός.

Η Ασήμω' του Καρκαβίτσα και η σύνδεση του Τούρκου με τον φόβο, τη βαρβαρότητα και την θρησκευτική-εθνική ασέβεια

Απόσπασμα από το διήγημα 'Η Ασήμω' του Αντρέα Καρκαβίτσα

*Καί στραφεῖς πρὸς τοὺς ἰδιόκοῦς του ποῦ ἐκοιμῶντο κατὰχομα: -Γυναῖκες! Παιδιά! Κορίτσια! Ἐπρόσθεσε δυνατὰ. Σηκουθήτε νὰ φύγοιμε γιατί πλάκωσαν οἱ Τοῦρκοι! Τὴν ἴδια στιγμὴν ἤκοῦντο εἰς τοὺς δρόμους φωνές. Τοῦρκοι! Τοῦρκοι! Καί ἤρχισαν ἀπερὴγραπτος θόρυβος: πόρτες ἐκτυποῦσαν, σκύλοι ἐγαύγιζαν, ἐκλείαν βρέφη καὶ μικρὰ παιδιά, φωναὶ ἤκοῦντο καὶ παρκνησσεῖς ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. [...] εἶνε γνωστὸν πῶς ἅμα ἄρχισε ἡ Ἐπανάστασις ὅλοι οἱ κομπήσιοι Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν εἰς τὸ φροῦριον τῶν Πατρῶν. Ὅμως ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐκαναν ἐπιδρομὰς καὶ ἐλαφροαγῶνον τὰ χωριά, οἱ κάτοικοι τῶν ὁποίων διπλοὶ καὶ ἀπειροπόλεμοι, ἐφευγαν ἅμα ἐκεῖνοι ἐπλησίαζαν. [...] ὅταν οἱ καλόγηροι ἐβλέπαν φωτιὰν εἰς ὀρισμένον μέρος τῆς Ἀχαΐας, ἐγνώριζαν ὅτι τοῦτο ἐσήμαινε ἐξοδὸν τῶν Τοῦρκαν ἀπὸ τὸ φροῦριον τῶν Πατρῶν. Ἀναβαν τότε καὶ ἐκαῖνοι μεγάλην φωτιὰν εἰς τὴν Μονὴν των καὶ ἔτσι οἱ κάτοικοι του Κάμπου ἐμάθαιναν τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον [...] Ἐτρεχαν νὰ κρυβοῦν εἰς τὸ δάσος τῆς Ἀρσοκλῆς ἢ εἰς τὸ φροῦριον Χλομοῦτσι. [...] Ἀλλ' ἐξαφνα τὰ λαγωνικὰ ποῦ ἐφεραν πάντα μαζί τους οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰς τοιαύτας ἐπιδρομὰς, τοὺς ἀνεκάλυπταν καὶ μὲ γαυγίσματα τοὺς ἐφανέρωναν εἰς τοὺς κινήτους των. [...] Συνήθιζαν νὰ δίνουν στὰ λαγωνικὰ τους χριστιανικὰ ὀνόματα γὰ νὰ πεισμοῦνον καὶ νὰ ἐξευτελίζου τοὺς ραγιαδες καὶ τὴν πίστιν τους «Παναγιὰ, Χριστέ, Ἀγιαντρέα» [...]*²²²

Τα αιωνόβια, αμετάβλητα χαρακτηριστικά των Τούρκων, η απόσταση από την Ευρώπη και η χρήση της ιστορίας: 'Το Κάστρο της ωριάς'

Απόσπασμα από το διήγημα 'Το κάστρο της ωριάς'

Τό κάστρο τῆς Ὠριάς, Γ. Τσοκόπουλος

*Οἱ Τοῦρκοι δέν εἶχαν κατορθώσει νά κάμουν τίποτε ἄλλο παρά νά βεβαιώσουν μιάν φοράν ἀκόμη ὅτι εἶναι Τοῦρκοι, ἄγριοι καί ὠμοί, σφάζοντες διά τήν ἡδονήν τῆς σφαγῆς καί χύνοντες τό αἷμα διά νά ἔχουν τήν μοναδικήν εὐχαρίστησιν νά τό ἰδοῦν νά τρέχει ἀχνίζον. [...] Τί εἶναι ἄλλως ἡ ἱστορία αὐτοῦ τοῦ λαοῦ ἀπό τήν στιγμὴν πού μία ὄργη τῆς Μοίρας τόν ἐκύλησε πρὸς τήν Εὐρώπη, τί ἄλλο παρά αἷμα; [...] Ὅταν ἡ Κωνσταντινούπολις ἔπεσεν, ἔπειτα ἀπό θρυλικήν ἄμυνα... ὁ νικητής δέν παρέδωκε τήν πόλιν εἰς τριήμερον σφαγὴν καί λεηλασίαν;*³³⁸

Η περίοδος 1834-1922

- Η παρουσίαση του Έλληνα ως ενός λαού **‘διαφορετικού από τους άλλους’**
- Τα **θετικά** χαρακτηριστικά του **Εαυτού**
- Η **διαχρονικότητα του ελληνικού έθνους**
- Ο **‘Οθωμανός Άλλος’**: Τούρκος, Μουσουλμάνος, Άραβας, Αγαρηνός, Ασιάτης, Τουρκαλβανός
- Οι **αρνητικές απεικονίσεις του Άλλου**
- Η παρουσίαση **γυναικών και παιδιών** ως **‘αβλαβών χαρακτήρων’**
- Ταυτίζοντας την **Τουρκία** με την **Ανατολή** και την **Ελλάδα** με τη **Δύση**
- Η δυσκολία ανάλυσης των εθνικών ταυτοτήτων

Η περίοδος 1834-1922

- Η *Ορφανή της Χίου (1839)*: Ιάκωβος Πιτζιπίος
- Δραματική αφήγηση της σφαγής της Χίου, οι **τόνοι κατά του Άλλου ανεβαίνουν**
- Παρά την ύπαρξη **πολλών αρνητικών στερεοτύπων** στην αρχή του έργου, ο αρνητικός Τούρκος Άλλος απουσιάζει
- Ο Τούρκος ως **δευτερεύον παράγοντας** που δεν επηρεάζει την ελληνική καθημερινότητα
- Απεικονίσεις της **οθωμανικής διοίκησης** στην ελληνική σκέψη: **πάσχων, υπό κατάρρευση Άλλος και διαφθορά**

Η ορφανή της Χίου (1839)

*Τας κοιλίας των εγκύων σίδηρος σκληρός τρυπά,
Και τα έμβρυα των σπλάχνων των μητέρων αποσπά,
Απ' τα κόμας στην δουλείαν κόραι σύρονται οικτρώς,
Ραντισμένοι με το αίμα του ανδρός ή του πατρός.
Βρέφη ανάληκα ριμμένα εις το μέσον των βουνών.
Ολολύζουν κι' αποθνήσκουν θάνατον ελεεινόν*

Η περίοδος 1834-1922

- Οι κρατικοί λειτουργοί μέσω χιουμοριστικής διάθεσης (Γρηγόριος Παλαιολόγος, Πολυπαθής, 1839)
- Η εικόνα των ιμάμηδων: *φανατικοί, συντηρητικοί, φόβος και ανασφάλεια για Ευρώπη και πρόοδο*
- Εικόνες του **οθωμανικού κράτους**: *δωροδοκίες, αβάσταχτοι φόροι, βίαιοι εξισλαμισμοί και οι δολοφονίες Ελλήνων*
- Οι **σπάνιοι θετικοί Τούρκοι χαρακτήρες**, η σύνδεση με την πρόοδο και η 'έλλειψη παιδείας'
- **Θάνος Βλέκας** (1855, Παύλος Καλλιγάς): ο Άλλος ως παράδειγμα προς αποφυγή και η σύνδεσή του με την καθυστέρηση του ελληνικού κράτους

Η περίοδος 1834-1922: Κωνσταντίνος Ράμφος

- Ο Κωνσταντίνος Ράμφος και τα μυθιστορήματα *Κατσαντώνης* (1862) και *Αι τελευταίαι ημέραι του Αλή Πασά* (1862)
- Ο Οθωμανός δυνάστης εναντίον του Έλληνα, ενάρετου καπετάνιου
- Ο Τούρκος Άλλος ως εχθρός
- Η έννοια του Τούρκου συμπεριλαμβάνει τους Τουρκαλβανούς, τους Αλβανούς, τους Μουσουλμάνους και τους Οθωμανούς
- Η μπέσα του Τούρκου Άλλου και η αναγνώριση της ανωτερότητας της ελληνικής φυλής
- Οι Έλληνες ως τίμιοι, γενναίοι, πιστοί άνθρωποι
- Τα θετικά στοιχεία του Τούρκου Άλλου

Η περίοδος 1834-1922: Δημήτριος Βικέλας

- Δημήτριος Βικέλας (*Λουκής Λάρας, 1879*)
- Οι σοκαριστικές σκηνές βίας του κειμένου και η βιαιότητα του Τούρκου Άλλου
- Το **μίσος** του πρωταγωνιστή για τους Τούρκους
- Ή άποψη, σύμφωνα με την οποία, *Οι Τούρκοι ενισχύουν την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων, μέσα από τις σφαγές*

Η περίοδος 1834-1922: Δημήτριος Βικέλας, Λουκής Λάρας

Οι Τούρκοι, σφάζοντας καταστρέφοντας και ανδραποδίζοντας απανταχού άνδρας αόπλους και τα γυναικόπεδα, εφρόντιζον να μας ενθυμίζωσι το αλληλένδετον του γένους, και αν ημείς είχομεν διάθεσιν να το λησμονήσωμεν'

Η περίοδος 1834-1922: Τα διηγήματα του Γεώργιου Βιζυηνού

- Γεώργιος Βιζυηνός (1846-1896): *οι νουβέλες και τα διηγήματά του*
- Οι **σύνθετες** εικόνες του Τούρκου Άλλου
- Οι Τούρκοι εμφανίζονται ως **πολιτισμικά κατώτεροι, υποδεέστεροι και εχθροί των Ελλήνων**
- Η **ανθρώπινη πλευρά** των Τούρκων χαρακτήρων
- Το κείμενο **‘Μοσκώβ-Σελήμ’** (1895): ο καλός χαρακτήρας «**παρά την καταγωγή του**». Η αναφορά του Βιζυηνού **στις ελληνικές εθνικές προκαταλήψεις**
- Μια **σπάνια** εικόνα: **οι Τούρκοι υποφέρουν από τους πολέμους**

Η περίοδος 1834-1922: Τα διηγήματα του Γεώργιου Βιζυηνού

- ‘Το μόνον της ζωής μου ταξείδιον’: οι «φοβεροί Τουρκαλάδες» και το τούρκικο παιδομάζωμα
- Οι σκληρές πράξεις του ελληνικού πληθυσμού: το κάψιμο σπιτιών του Άλλου και ο θάνατος μουσουλμανικού πληθυσμού
- Το κείμενο ‘Ποιος ήταν ο φονεύς του αδερφού μου’: η υπόθεση
- Ο Τούρκος Άλλος, η ανθρώπινη πλευρά και η πολυπλοκότητα των χαρακτήρων

Πέτρος Μαραζόπουλος
petrosmarazopoulos@gmail.com
Φεβρουάριος 2024